

FUNKSJONELL-GRAMMATISK BEHAND- LING AV SEMANTISKE GRADSFORHOLD

ALEXANDRA LIVANOVA

Gradsforhold i språksemantikken har vært objekt for diskusjoner innenfor rammene for ulike lingvistiske retninger. Her skal vi bare nevne noen av de forskere hvis innsats har vært mest prominent. Den første som henledet oppmerksomheten på gradsforhold var Charles Bally (1909), som tolket fenomenet som uttrykk for menneskenes emosjonelle tilstand. Han benektet imidlertid mulighetene for å anvende logiske begrep i språkundersøkelser. Edward Sapir har bidradd med mange viktige iakttagelser i en kompakt, men innholdsrik artikkel "Graduality", som først kom på trykk i 1944, selv om den hadde blitt skrevet flere år forut. I denne artikkelen hevder han bl.a. at uttrykk for gradsforhold ligger til grunn for uttrykk for alle kvantitative meninger i språket, og at gradsforhold dermed er inherent i menneskesinnet/psyke. Av de mer moderne lingvister er det spesielt Bolinger med boken "Degree Words", men også bl.a. Anna Wierzbicka å nevne. Mange russere har satt seg som mål å forske innen feltet: Sjeigal og Turanskij var de viktigste. Til tross for at undersøkelsesmetodene og utgangspunktene har vært svært forskjellige, kan man finne noen felles resultater i disse verkene også. Selv om den semantiske kategori som er ansvarlig for uttrykk for forskjellig grad av den leksikalske betydningens representasjon bare er referert til i et fåtall av lingvistiske leksika, bruker man nesten overalt betegnelsen "intensitet". Forsterkelse og, i mindre omfang, svekkelse av ordenes leksikalske betydning kaller de fleste forskerne for intensifikasjon, respektivt deintensifikasjon, mens de språkmidler som sørger for de ovennevnte fenomenene, kalles intensifikatorer og deintensifikatorer. Også andre benevelser ble lansert, de fleste noe mindre heldige, mens i

den tyske grammatikk over engelsk (Giering, 1977) har de brukt en sammenfattende term "gradator" som er meget praktisk i de tilfelle der retningen av gradsforandring er urelevant.

Dwight Bolingers arbeid "Degree Words" fra 1978 var den første i rekken av verker spesielt viet problemet som vi interesserer oss for. Der tok han for seg grupper av substantiver, adjektiver og verber og utforsket mulighetene for deres kombinasjon med forskjellige intensifikatorer ved hjelp av transformasjonsprosedyrer. Materialet har Bolinger bare hentet fra moderne engelsk. Det viktigste resultat av dette verket kan sies å være kartleggingen av kombinasjonsmulighetene til de viktigste gradasjonsmidlene som bestemt av nøkkelordene. Han har foreslått fire semantiske typer av intensifikasjon som samsvarer i hovedtrekkene med interpretasjonen av asymmetriske skalaer hos Apresian (1974).

Siden den gang er det skrevet mye om problemet, og materialet ble hentet fra engelsk, russisk, tysk og enkelte andre europeiske språk; felles for alle disse arbeidene er ordklasseprinsippet som legges til grunn for alle beskrivelsene. De beste blant undersøkelsene er de allerede nevnte arbeider av Sheigal og Turanskij. Alle disse undersøkelsene har kunnet demonstrere at ikke bare kan vi finne gradatorer blant alle ordklasser, men også på språkets ulike nivåer. De blir imidlertid definert som gradatorer fordi kjernen av deres semantiske funksjon er den samme: de henviser til den grad av kvalitet som er representert i ordets leksikalske betydning. Alle data tyder på at denne semantiske primitiv hører til språkuniversalia, og at de representerer en semantisk kategori intensivitet. Denne kategorien kan fremstå som to ulike hovedtyper: implisitt intensitet, som inngår som et integrerende semantisk element i ordets betydning og ikke kan avsondres fra selve ordet. Her har vi i mente for det meste slike ordrekker som stor, kolossal, enorm osv., eller klynke, gråte, hulke. Det er så vidt arbeidet med slike rekkene har begynt, og vi vet dessverre ingenting om det blir gjort noe i denne retning i de nordiske landene.

Den andre typen er da eksplisitt intensitet; her er det tale om forskjellige språkmidler som forsterker, svekker eller henviser til normal karakter av et og samme ords leksikalske betydning: meget sterk, sterk som en okse, verdens største osv. Så vidt vi vet, er det bare den polske lingvisten Grzegorz Skommer som har skrevet litt om norske morfologiske gradatorer.

Intensiteten er nært knyttet sammen med kategoriene som formidler den talendes emotive og intellektuelle vurderinger, ofte ved hjelp av malende deskriptive midler; dvs., intensiteten opptrer nesten aldri som en rent kvantitativ kategori, den kombinerer ofte henvisning til den kvantitative skalaen med andre, kvalitative meningsnyanser.

Vi støtter her den oppfatning, best uttrykket av Sjeigal, at intensiteten er en funksjonssemantisk kategori, fordi den uttrykker betydning på et høyt abstraksjonsnivå, dens uttrykksmidler hører til ulike sjikt i språkstrukturen og er organisert etter feltprinsipp (1990).

Det er imidlertid en gruppe lingvister i Russland som arbeider innen rammene av den såkalte St. Petersburgskolen av funksjonsgrammatikk, som studerer akkurat slike funksjonssemantiske kategorier. Retningen ble lansert av Aleksander V. Bondarko og har fått en mengde tilhengere overalt i Russland, og interesserte observatører i utlandet. Blant de beslektede kategoriene har man beskrevet komparativitet, modalitet, bestemthet, taksis osv. Man arbeider da for det meste med russisk som materialkilde. Vi har forsøkt å anvende deres forskningsprinsipper til å klassifisere gradatorer i det norske språk. Vi synes at resultatene som foreligger er tankevekkende.

Det er altså ikke nøkkelordene som ligger til grunn for klassifikasjonen, men semantiske typer av den fellesbetydning som er kjernen til intensiviteten som språkkategori. Som sitt virkningsområde har denne kategorien de ordklasser som inneholder (kan inneholde) kvalitative semantiske komponenter i sin leksikalske betydning (dvs. adjektiver og adverbier, særlig de som er avledet av adjektiver, substantiver og verber. Dermed hører intensivitetsfeltet til gruppen av felter med kvalitativ-kvantitativ (for det meste attributiv) kjerne (Bondarko, 1984:61); her innforstås kvalitativitet, kvantitativitet, komparativitet og posessivitet. Intensivitetsfeltet ligger ved skjæringen mellom de to førstnevnte.

Det som kjennetegner funksjonssemantiske kategorier, til forskjell fra de grammatiske, er at de første samler under ett elementene som tilhører ikke ett, men flere sjikt av språkstrukturen. Dermed er ulikhetene knyttet til uttrykksplanet, det ytre planet, mens det indre planet er til en viss grad analogt til den respektive siden av grammatiske kategorier. Den semantiske invariant som holder feltets komponenter sammen knytter et språks funksjonssemantiske felt til et sammensvarende begrepsområde-begrepsfelt, som er preget av universell karakter (Kozjina 1983:15). Når det gjelder intensiteten, er det gradualitetsfeltet innenfor begrepsfæren som utgjør referanse for den første.

Det er mange som regner intensivitet som en stilistisk kategori; men det er snarere bare underlag for stilistiske kategorier som intensiviteten danner. Hvis vi da ser nærmere på gradualiteten, ser vi da, at det er hovedsakelig adjektiver som kan uttrykke kvalitative begreper, og dermed er denne ordklassen best egnet til denne forsøksstudie. Adjektivklassen er imidlertid ganske ulikartet. Denne ulikheten gjenspeiler seg bl. a. i forskjellige typer antonymiske motsetninger som adjektivene kan danne. Forskjellige typer antonymiske motsetninger har vært drøftet av svenskene Allwood, Andersson, 1984 og Apresjan. Det viktigste for oss er

imidlertid arbeidet Ljung 1974, der han hevder at adjektivene ikke danner antonymiske par, men tripletter som består av en umarkert positiv komponent, en markert positiv og en markert negativ, noe som svarer til de nyere logiske undersøkelser (Ivin).

De fleste lingvister går med på at det fins forskjellige typer skalaer langs etter hvilke kvalitetsintensivitet forandrer seg, og skalaene er da betegnet av adjektiver som uttrykker samme parameter, men med motsatt tegn: lang – kort, god – dårlig. Man skal ikke absolutisere skalaene; de er da bare et instrument som hjelper oss å modellere språkfenomener. Vi har her med kvasiskalering å gjøre, der måleenhetene ikke kan bestemmes vitenskapelig begrunnet, det er bare mulig at vi vilkårlig velger innordningsenhetene (Berka, 1987:95).

Jeg er ikke den første som er kommet til det at intensivitetsens ulike typer svarer til forskjellige skalatyper. Jeg har bare forsøkt å finne ut sammenhengen mellom dem. Her vil jeg ikke snakke om kombinasjonsnivåen hos noen av gruppene, eller om gradasjon av adjektivene i komparativ eller superlativ.

Det man for i lang tid har lagt merke til, er at gradadverber er det hyppigste og mest iøynefallende middel for å formidle betydningens forsterking eller svekkelse. Sånne adverbier avledes som regel av ord med opprinnelig kvantitativ eller dimensjonal betydning. I norsk er det ikke bare étt, men tre slike adverbier: *meget*, som formelt er en form av adjektivet *megen*, og talespråkets *svært* og *veldig*, avledet av adjektiver som begge har parametrisk betydning. Selv om de er preget av stilistiske forskjeller, er selve kjernen av betydningen en og den samme, det vil si formidling av bevegelse langs intensivitetsens kvantitative skala, uten at de tilføyer noen karakteriserende nyanser til selve nøkkelordet.

Videre, har vi i norsk adverbiet *såre*, som er dannet av et ord som betyr "det som volder pine"; det er ikke sjelden i andre språk, forresten, at uttrykk for pine forvandles til gradsangivende midler. Det er ingen som tenker på etymologien lenger, men selvet ordet er arkaisk, og brukes enten i arkaiserende eller ironiske øyemed:

- (1) Siden ble skogene bare trær, alminnelige trær til å henge seg i.
Mennesket ble ikke skapt før alt var *såre godt* til dets ankomst.

Det at karakteristikken som utgjør innhold i adjektivenes betydning, er overdrevet, kan signaliseres av ordet *lite* – "diminisher" i Bolingers terminologi – hvis relasjon til det dimensjonale adjektivet *liten* er tydelig.

- (2) Den religiøse prosalitteraturen i Norge i sagatiden er rett omfattende, men *lite* selvstendig.

Mindre hyppige er imidlertid gradsadverbier avledet av mer spesifiserende parametriske adjektiver: – *høyt*, *dypt*, *sterkt*, *hardt*, *mektig*,

som anvendes som oftest i situasjoner der et menneskes sjeleliv skal beskrives: *høyt* begavet; *dypt* rystet, *mektig* imponert:

- (3) For når man er *dypt* forelsket, ... da tåler man ikke sånt
- (4) han ble *sterkt* overrasket

Deintensifikatorer er like lite hyppige i denne gruppen som i de andre:

- (5) Han ble *svakt* forbauset over hvor rolig han var blitt

Adverbet *innmari*, som har fullt mistet sin begrunnelse i nåværende språksituasjon og brukes som et emosjonelt og litt negativt ladet synonym til *meget*, inntar et spesiell sted i systemet:

- (6) Han ble *innmari* syk

En meget liten grad av adjektivets betydningsrepresentasjon kan uttrykkes ved hjelp av adverbet *litt* og dets morfemiske ekvivalent *små-*, som også kan ha litt nedsettende nyanse:

- (7) Kan noe være for skittent for noe så *småsnuskete* som en privatdetektiv?

Nest etter bruken av adverb er det prefigering og dannelsen av sammensetninger som er ganske hyppig i norsk; av og til kan det være problematisk å avgrense de to tilfellene. Se om dette Skommer, 1993.

Helt utvilsomt er det imidlertid at elementene *hyper-*, *super-*, *ultra* og *erke-* av latinsk og gresk opprinnelse er rene prefikser. De har sine spesifikke virkeområder og en del bedømmelsessulikheter i skalaen +/-, men ellers signaliserer de den samme kvantitative bevegelsen langs skalaen:

- (8) en *hyperaktuell* reportasje
- (9) en *hypermoderne* fiskeforretning
- (10) Dette *superlette* småflyet
- (11) *ultramoderne* innendørs dekorasjonskunst.
- (12) Jeg er *ultra-sur* i dag!

Den negative konnotasjonen er mest betegnende for *erke-*: erke-dum, erke-reaksjonær.

Svein Lie (Universitetet i Oslo) har informert meg om en ny mote i Oslo som består i å bruke elementene *mega-* og *maksi-* som gradsprefikser. Det er bare et ekstra vitnesbyrd om at det stadig foregår rotasjon av graderende midler: vi forsøker å oppnå den største mulige effekt og griper stadig til nye og atter nye muligheter.

Av de rent germanske elementer er det *for-* til å nevne; det har samme avstamning som partikkelen *for* som angir overskridelse av visse

grenser; samme utvikling av semantikken er også kjent fra andre språk, engelsk bl.a. (*too*). Det er forresten svært perifært.

Av de ovennevnte parametriske ordstammene er det bare *høy-* og *stor-* som fikk noenlunde stor utbredelse som gradsprefikser, f.eks. *høyaktuell*, *høyeffektiv*, *høykvalifisert*, *høyproduktiv*, *høyrrød*, *storfin*:

(13) resultatet bruker ikke bare å bli vellykket, men av det *storgode*

I visse forbindelser kan man også bruke nektelsesprefikset *u-* som et forsterkende middel: *uhumsk*, *ustyggelig* (jfr. med foreldet *humsk* = skitten); samme prefikset er ganske flittig brukt i slang:

(14) han er udum, han.

Som et av de sjeldneste prefiksene med rent kvantitativ betydning skal nevnes *ur-*. Guttus ordbok (1991) registrerer glosene *urgammel* og *urkomisk*.

Som en adskilt gruppe her ser vi rotstammer av germansk opprinnelse som karakteriseres av en ganske begrenset valens. Det er ofte vanskelig å fastslå hvilken ordklasse de hører til, noe som både språkets lite flektive karakter og dets ustø ortografi har bidratt til. Her finner vi elementer som for lenge har mistet sin leksikalske betydning og som av de infødte oppfattes som rene graderende elementer: *ørliten*, *dørgstille* = *dørg* stille, *lutfattig* = *lut* fattig, *kavmørk* = *kav* mørk, *dyvåt*, *loslitt/luslitt*, *nidmørk* o.a. Mange av dem er dårlig motiverte også historisk sett, som f. ex. *ov-*: *ovtung*, *ovbratt*, *ovbred*, *ovstor*. Her har vi med overgang av den leksikalske betydelse i den grammatikalske å gjøre. Står man imidlertid konsekvent på det synkrone planet, er det ingen betydningsforskjell å finne mellom disse og f.ex. *super-* i *supersterk*.

De fleste av ovennevnte elementene forekommer også i presens partisipp-form med suffikset *-ende*, som her forekommer de ikke bare i forbindelse med verbale, men også med substantiviske røtter: *ovende* (stor), *dørgende* (stille), *lutende* (fattig), *kavende* (mrk). Partisippets grammatikalske betydning som går ut på å meddele ledsagende handling, er nesten ikke kjennbar her.

Samme karakteristiske meningen kan uttrykkes ikke bare av enkelte ord eller partikler, men også av visse ordkombinasjoner dannet etter visse modeller: *i høy grad*, *i stor utstrekning*, *til de grader*, *over middels*.

Til forskjell fra f.eks. slaviske språk er bruken av gjentakelsene forholdsvis sjelden i norsk:

(15) Så er jeg blitt en *gammel, gammel* kone, tenkte hun

(16) denne *norsk-norske* gudbrandsdølen

(17) i *kortkorte* kjoler

Berkov kaller dette middel for "reduplikativ intensiv".

Som kvantitative gradsord med noe spesifikk betydelse kan man regne såkalte approksimatorer, som vitner også om den talendes usikkerhet angående adjektivets plass i skalaen, plassen er avgjort høy, men lar seg ikke nærmere bestemme. I engelsk er det *quite*, *rather*, i russisk *dovolxno*, *kakoj-to*. I norsk er det ganske mange ord som faller under denne kategorien: *ganske* (i en av sine betydninger), *forholdsvis*, *noenlunde* og *noe*, *tålelig*, *temmelig* og *nokså*:

- (18) Det er *nokså* pent
 (19) *temmelig* skuffende dager

I disse ordene gjør den pragmatiske meningen seg gjeldende. Når det gjelder *ganske*, kan man si at her uttrykker man sin individuelle tolkning av situasjonens innhold. I sin semantikk er dette ordet svært likt konstruksjonen *i ...ste laget*, der tvetydigheten av betydningen også kommer til uttrykk i ordbokekvivalentene: *ziemlich/sehr*; *zu/reichlich* (Hustad); *on the high side/rather/pretty* (Kirkeby):

- (20) prisene er *i høyeste laget*
 (21) suppen er *i salteste laget* /the soup is a bit too salt

En av de vidt brukte graderingsmidler er benyttelse av nektelse som signaliserer avvikelser fra den normative sonen samtidig som man velger å anvende et skånende uttrykk istedenfor direkte benevnelse. Her kommer det kjente "høflighetsprinsippet" til uttrykk (Osgood, 1975; Wierzbicka, 1991). Det er høfligere å si *hun er ikke veldig pen* enn *hun er stygg*.

Nektelsen *ikke* anvendes også der man trenger å svekke betydningen av parametriske adjektiver: *ikke stor* ligger et sted mellom *stor* og *liten*.

Et annet perifært middel er bruken av opprinnelig rent kvantitative ord som *dobbelt*, *halvt*, *halv-*, *halvparten*, *halvveis* i egenskap av gradatorer:

- (22) ... får du *dobbelt* så god effekt
 (23) mer enn *halvt* overbevist
 (24) Guiden, den *halvgamle* damen med gråstripete hår ...
 (25) *halvveis* unnskyldende, litt flau over situasjonen, men kanskje også litt anklagende

Normen markeres med et begrenset arsenal midler, som også tilhører ulike ordklasser: *måtelig*, *middelmådig*, *gjennomsnittlig*, *middels-* (middelsbegavet), *mellom-*:

- (26) En *middelaldrende*, nei, ung mann, glatt barbert, nei, småbarter, *middels høy*, liten, *nokså høy*

- (27) "Magda – hans *mellomstore, mellomvake, mellomblonde* hustru – snakket om å kjøpe planter til altankassen ..."
- (28) "*mellomblondt* ikke lys blondt, ikke mørk blondt, men midt imellom!"

Her har vi sett et antall muligheter som alle står for rene gradasjonen, enten opp eller ned skalaen, uten at de tilføyer nøkkelordet anstrøk av noen annen betydning, nyanserer det på noen måte.

Det fins derimot også andre gradatorer, der gradasjonen oppnås gjennom signalisering av supplerende kvalitativ karakteristikk. Det er for eksempel den såkalte "skremmende grad", det vil si bruken av adverb avledet av ord med særlig uhyggelige konnotasjoner: *dødelig, forferdelig, fryktelig, fælt, gresselig, grusomt, uhyre, stygt, svinaktig, jævlig, fordømt og forbannet*:

- (29) Så *fryktelig* flau jeg var!
 (30) Du er *fælt* nysgjerrig

Den originale betydelsen er svekket, mens den emosjonelle ladningen kommer i første rekke, ofte med noe hyperboliserende effekt:

- (31) Jeg var *dødelig* trett

Det er også mulig for dem å bli kombinert med ord som er preget av motsatte konnotasjoner, fordi deres egne leksikalske betydning er svekket i forhold til den forsterkende, emosjonelle:

- (32) Han er *forferdelig* søt
 (33) Takk for brevet, *svinaktig* morsomt

En litt annen nyanse av semantikken viser adverbene hvis direkte budskap er å fortelle om noe som overskrider grensene til det normale: *forunderlig, vidunderlig, fabelaktig, fantastisk, kolossalt, makeløst*, så godt som en gruppe adverb som refererer for grensene av verdens sanselege erkjennelse: *ubeskriverlig, usigelig, ufattelig, utrolig*, eller også meddeler fravikelse fra eksisterende standarder: *umåtelig, urimelig, ualminnelig, uvanlig*. De blir ofte kalt "modalitetsoperatører", fordi de uttrykker den talendes holdning:

- (34) han ble *urimelig* glad
 (35) På andre mennesker kunne hun virke *fantastisk* sjarmerende
 Man har allerede lagt merke til at setningene av typen
 (36) *Hvor* stor du er blitt!
 (37) Gud, *hvor* vinden er frisk!
 (38) *Hvor* vondt det gjør oss å forlate byen!

representerer i virkeligheten ellipsis av en eksplisitt proposisjon av typen (39) Det er utrolig hvor stor du er blitt (Elliot, McCawley).

“Skremmende grad” kan også uttrykkes i sammensetninger med substantiviske stammer der den leksikalske betydningen også er til å gjenkjenne, men der først og fremst det negative emosjonelle innhold trer fram:

(40) Noe så *svineheldig*!

(41) Ellers har jeg brukt å omtale ham fra en *skittviktig* høyde

Vi kan ikke gjøre framstillingen altfor detaljert men skal nøye oss med å tilføye at mange skjellsord brukes som gradsadverb i en konstruksjon med *så*: - det er *skitt*, *faen*, *pokker* + *så*. De er forankret i tale-språket og skjønnlitterære verker, mens litteraturen ellers foretrekker genitiviske former av typen *dødsens*, *helvetes*, *himmerikes*, *pokkers*, *satans*:

(42) Jeg var *dødsens* redd for alt nytt

(43) *dødsens* kjedelig

(44) en *pokkers* glad slusk

(45) Det var *himmerikes* godt

(46) *Satans* skjønn fyr!

Det eksisterer også en mulighet for en mer tilfeldig bruk av adverb som er avledet av kvalitative adjektiver; her blir intensiteten framstilt som sideeffekt: det viktigste er kvalitativ (ofte etisk) vurdering av hele situasjonen:

(47) Hun virket *pinlig* edru

(48) Kontoret virket *uhyggelig* tomt

Verbale avledninger, bl.a. onomatopoietika, kan fungere som gradatorer i en ganske spesiell betydning - “notion of abruptness” (Poutsma): *brennkald* (-sikker), *bråkjekk* (-blå), *knallgrønn* (-gul, -rød), *smellfrisk* (-grønn, -kald, -rød):

(49) og det litt *brennfort*!

(50) det var februar og *sprengkaldt*

Skommer har undersøkt kombinasjonsevne av slike stammer, men vi ser at jo oftere gradatoren blir brukt desto lettere kombineres den med ord som har liten forbindelse med dets leksikalske betydning. Jfr.:

(51) Eit *bråblått* skoddeslør

(52) en *bråvakker* jente

Her som i tilfelle av ren intensitet er det mulig å bruke presens partisipp:

(53) Solo – *sprudlende* frisk!

(54) Han var *skjelvande* glad

Som kvalifiserende gradatorer regner vi også pargientagelsene av typen *ødselig* og *tom*. Her er det hvert av adjektivene som forsterker det andres betydning på en gjensidig basis; felleskomponent i dem kommer nemlig til uttrykk to ganger. Ofte er de holdt sammen av alliterasjon eller rim: *fri* og *frank*, *løs* og *ledig*, *klappet* og *klart*, *sta* og *stedig*, *stiv* og *støl*, *vrien* og *urang*, *lei* og *kei*:

(55) Ola Nordmann – *frank* og *fri*

(56) (Ullevålsveien) pleier å ligge *øde* og *tom* i tiden mellom fem og seks

Slike pargientagelsene er preget av billedlig karakter og emotivitet.

Det er sjelden man finner deintensifikasjon av denne typen. Her er det typisk å bruke substantiver som egentlig betegner noe av små dimensjoner, noe lite markant: en anelse, en (liten) smule, en (liten) tanke, det spor, det plukk, lite grann:

(57) *en smule* ubetenkt

(58) *lite grann* stolt

En særskilt gruppe er de såkalte modale avgrensere, som har utviklet sin intensifiserende betydning ut av formidlingen av troverdighetsforhold: *liksom*, *faktisk*, *riktig*, *virkelig*, *sikkert*, *visst*, *naturligvis*, *avgjort*, *utvilsomt*, *rett*, *selvfølgelig*, *tydeligvis*, *øyensynlig*, *åpenbart*, og ordkombinasjonene som *uten tvil*, *ganske sikkert*. Disse gradatorer meddeler også den talendes sikkerhet/usikkerhet i at han har valgt det riktige ordet for å beskrive egenskapen/karakteristikken:

(59) Vi har det *virkelig* hyggelig

(60) *en riktig* fin aftenkjole

Troverdigheten utgjør en uløsrivelig bestanddel av en proposisjon: det er derfor disse gradatorer ofte blir tolket som rent proposisjonelle og som betegnende hele utsagnet; vi mener at de har dobbeltfunksjon, og kan betraktes både som en del av proposisjonen og som graderingsmiddel.

En spennende gruppe gradatorer er de som signaliserer kvantitativ endring i betydningens styrke, men selve er avledet (eller dannet) av ord med kvalifiserende betydelse – *godt*, *bra*, *vel*, *vel-*, som viser til en høyere grad – eller, mye sjeldnere, *dårlig*, som viser til en lavere en. Her har vi å gjøre med sammenfall av referansepunktene i to skalaer – den etiske (godt/dårlig) og den som gjenspeiler menneskenes forestilling om den gjennomsnittlige status quo. I sine eksperimenter har Osgood funnet ut

at i ca. 25 språk er forestillingen om gode og dårlige ting nesten absolutt den samme. her er noen norske eksempler:

- (61) Han vart *bra* rasande
 (62) straffen var *vel* fortjent

Når det gjelder adverbet *vel* forresten, finner vi at meningen her nærmer seg til den som lar seg defineres for konstruksjonen i *...ste laget* (omtalt tidligere):

- (63) talen var *vel lang*

En ganske spesifikk konstruksjon der kvalifiserende ord brukes som rene gradatorer, er den såkalte hendyadoin, formelt bygget etter samme mønster som pargjentagelse, men der bare betydningen av adjektivet nr. 2 blir forsterket: *god og ...* Vi kjenner den også fra engelsk der den eksisterer i to variasjoner: *good and ...* og *nice and ...*. Den er svært så sjelden i norsk, men er likevel representert i ordbøkene: *god og mett, god og full;*

- (64) Han var *god og sulten*

Nå har vi sett at hovedvekten i alle de ovennevnte gradatorer legges på formidling av rent graderende betydning. La oss kalle denne typen av intensiteten for ren intensitet. Sentret av dette feltet konstitueres av to mikrofelter der det ene tenderer til å uttrykke kvantitative endringer alene, mens i det andre følges kvantitative forandringer av kvalitative. Perifært kan også de to meningene være nesten uadskillelige, som i de siste eksemplene. Som norm i alle disse tilfeller tas den gjennomsnittlige situasjonen, den vanlige verden, det vil si, det vi har her som referanse er den usuale normen. For karakteriserende adjektiver ligger normen nærmere skalaens øverste del (se f.eks. Apresjan, Bierwisch o.a.). Det hevdes videre, at skalaen er åpen i begge retninger ndg. denne typen. På grunn av alt dette foreslår vi en skala som ser ganske likt ut for både dimensjonale og karakteriserende adjektiver:

O Stor/ God M

O Stor/God M

, eller forenklet

M Liten /Dårlig O

M Liten/Dårlig O

Denne skala og midlene som virker langs med den er de sentrale for kategorien intensitet.

En ganske annen situasjon er imidlertid typisk for en annen gruppe gradatorer, som av Arutiunova ble kalt for "maximisers". De viser at kvalitetens gradsforsterking nærmer seg grenser av det mulige. Her for-

står man grenser i samme forstand som ble foreslått av Bondarko for kategorien limitativitet, som egentlig er en verbal kategori. Man skjelner her mellom real grense, som kan tenkes som oppnåelig i virkeligheten, og potensiell, som utgjør det mål som egenskapen går mot. Også andre typer eksisterer. En ytre grense som på samme tid opptrer som kvalitets maksimum, bestemmes av situasjonen. Når det er tale om den potensielle grensen, som stilistisk fører til hyperbol og som bare hypotetisk ligger ved ekstremitetene av en åpen skala, da er det adverbene – *høyst* og *ytterst* og *ytterlig* som gjør seg gjeldende, og i avvisspråket er ordet *ekstremt* kommet på mote i det siste. Her hører også konstruksjonen *i høyeste grad*:

- (65) da hadde han utvilsomt utøvd sin eiendomsrett til de *høyst* private sko på en *høyst* ulovlig måte
- (66) en *ytterst* interessant artikkel
- (67) *i høyeste* grad nervøs
- (68) du er *ekstremt* sårbar

De ovennevnte midlene er det like greit å anvende sammen med både positivt og negativt ladede adjektiver.

Annerledes er det med gradatorene som er dannet etter mønstret *til + betegnelse* av selve grensen: *til det ytterste, til bristepunktet*:

- (69) tung, keitet, sjenert *til det ytterste*.

Her ville det ikke være av veien å merke at i norsk er potensiell grense og reel grense uttrykket forskjellig morfologisk sett. Den arkaiske formen av dativ/genitiv *døde* i uttrykkene som *plaget til døde, kjedet til døde* motsettes til den grammatikalsk moderne betegnelse av en reel tidsmessig grense i vendingene som denne:

- (70) Jeg er deg takknemlig *til døden*

I det siste blir dessverre den fine nyanseringen i det norske språket borte på grunn av alle reformene, og nå støter man ofte på slike uttrykk:

- (71) samtidig følte jeg meg *til døden* trist

Det fins forresten et mye sjeldnere synonymt uttrykk:

- (72) jeg ble kjedet *ihjel*

Overtredelsen av en potensiell grense som (grensen) faller sammen med den usuale normen kan signaliseres ved hjelp av ord og uttrykk hvis indre form direkte henviser til denne: *overmåte, overlæg, overvettets, over all måte, grenseløst* (glad, ulykkelig), *uendelig, bunnløst*. Også prefikset *over-* har samme betydning, og her har vi med den ikke så sjeldne *over-*

gangen av betydning hos lokative partikler å gjøre. Denne type gradatorer er preget av enda sterkere hyperbolisering.

- (73) Knut hadde med seg *overmåte* vakre og idylliske fotografier hjem
- (74) en *overvættets* sterk Mand
- (75) ornamentikken ... er *uendelig* rik
- (76) (han var) *bunnløst* ensom i den vesle byen

Prefikset *over-* er forresten den mest produktive gradator i denne gruppen:

- (77) Jeg var så *overtrett*
- (78) Jeg er vel kanskje *overfølsom*
- (79) Eg vil sjå til son min! – seier faren som er ved å bli *overnervøs*.

Maksimumsgrensen kan uttrykkes ved hjelp av modale intensifikatorer av typen *i verden*, *verdens* som egentlig signaliserer en avstandsmessig grense; eller *tidenes*, *alle tiders*, *i livet* som signaliserer tidsmessig grense. Begge undertypene uttrykker den talendes subjektive mening:

- (80) *Verdens* mest ettertraktede kaffe
- (81) en utstilling av *verdens* styggeste lampeskjermer

Til denne gruppen hører også en konstruksjon som er uttømmende beskrevet av Valeri Berkov. Den består i deintensifikasjonen av et superlativ ved at man setter ordenstall foran det: *den fjerde minste by*. En annen deintensifikator som begrenser superlativets betydning med å plassere det innenfor rammene av virkeligheten, er ordet *mulig*:

- (82) med størst mulig omhu.
- (83) å holde området så bakteriefritt som *mulig*

Ytre grense som er dannet av en okkasjonal eller usual norm kan markeres av adverbene og konstruksjonene som betegner egenskapens overflødige grad: *for*, *altfor*, *i en altfor stor grad*. De har kvantitativ betydning, men henviser også til den foreliggende vurderingen av situasjonen. Med andre ord, de sammenligner den aktuelle grad med den som kunne tenkes passende i situasjonen:

- (84) men det var *for* sent, *alt for* sent
- (85) Han visste han var *for* svak

Bruken av disse gradatorene signaliserer også at den talendes synspunkt tas i betraktning, og ikke bare referansepunktumet, noe som sterkt viser i retning av pragmatikken. I følgende eksempler er dette subjektive synspunktet eksplisert:

- (86) Også høy, litt *for* kraftig etter den tidens smak, men herregud
 (87) de var litt *for* landlige etter min smak

Tre typesituasjoner som er de hyppigste når man tyr til vendingen *for ung* er drøftet i boken (Lødrup, 1989:258). De er: 1) overtredelsen av en grense som framstår av den ekstralingvistiske konteksten, for eksempel aldersgrensen som gjelder for adgang i kinolokale; 2) overtredelsen av en grense som ble nevnt tidligere i teksten: *Per slapp inn på kinoen, men Pål var for ung*; og, 3), overtredelsen av en grense som senere ekspliseres i en hypotagme: *Pål er for ung til å slippe inn på kino*. Altså, i de fleste tilfelle er normen på en eller annen måte angitt i konteksten:

- (88) Hun er *for* gammel. Selv for deg
 (89) Nå som alltid var spisebordet litt *for* stort til de to menneskene

Av og til kan situasjonen tolkes tvetydig, hvis man utgår fra forskjellige synspunkter eller vurderer den i forhold til ulike referansepunkter, som ikke alltid angis eksplisitt i selve teksten:

- (90) De kjente hverandre *for* godt – og enda *ikke* godt *nok*

Egenskapens utilstrekkelige grad finner sitt uttrykk i konstruksjonen *ikke ... nok*, eller i bruken av adverbet *utilstrekkelig*:

- (91) Gjør jeg *ikke* god *nok* jobb?

Arutiunova har bemerket at forhold til den okkasionale norm vanligvis kjennetegnes ved bruk av adjektiver med behørige modifikatorer, og at man gjerne anvender det adjektiv som betegner akkurat den egenskap som er overskredet (*skoene er for små*, og ikke *ikke store nok*), det vil si her virker ikke den ellers overveldende tendensen som går ut på å ty til de adjektiver som dekker den positive strekningen av skalaen:

- (92) Det var *for* frekt, *for* dumt, *for* friskfyr-aktig

Også i de tilfelle da *for* refererer til et adjektiv som beskriver den positive delen av skala, blir den ofte ansett som upassende i situasjonen:

- (93) En gjør ofte mere skade enn gagn med å være *for* snill

Typiske omstendigheter der markeringen av den okkasionale normen forekommer hyppig, er situasjonen der flere valgmuligheter foreligger, f.eks., når man er på handletur. Det husker vi sikkert fra lærebøker i språk, der slike dialoger er en nødvendig del av innholdet:

- (94) Far: Tror du den blå der er stor *nok*, Jon? Jon: Nei, den er *for* liten

I eksemplene 65-94 har vi med sammenligning til en eller annen norm å gjøre; det betyr at intensiteten i gradatorens betydning følges av kategorien komparativitet, noe som også tidligere ble lagt merke til i annen sammenheng av bl.a. Jespersen og Arutiunova. Den okkasionale norm påvirker sterkt adjektivenes betydning ved å gjøre åpenbar dens relative karakter; i slike situasjoner kommer positivets betydning veldig nær komparativets. Jespersen kalte det *latent komparativ* (Jespersen 1949).

Gradatorene i denne gruppe kan ikke bare demonstrere en viss avstand fra normen, men også vise at egenskapen nærmer seg normen fra en eller annen side. Dette skaper en så å si slapp synonymi, der parene ikke kan finne en nærmere bestemt plass i skalaen. I følgende eksempel er det adjektivene *lang* og *kort* som kommer nær hverandre i meningen de uttrykker:

- (95) Jeg så mot den andre gavlen. To – tre meter. Så kort at jeg kunne hoppet dit, med skikkelig sats. Men *ikke så* kort at jeg kunne hoppe dit fra denne stillingen, og *ikke så* kort at det ikke kunne være *for* langt.

Sammenfall av egenskapens grad med den okkasionale/situative normen signaliserer de såkalte adverbene av "tilstrekkelig grad": *nok*, *tilstrekkelig*, *passé*, *såpass*, vendingen *så det holder*; sammenfall med den usuale normen kan markeres ved hjelp av ordene *skikkelig* og *ordentlig*. De to siste refererer med klare ord til skikk og bruk i den aktuelle samfunnsgruppen. *Nok* karakteriseres imidlertid av visse syntaktiske egenskaper vi ikke skal diskutere nærmere i dag.

- (96) det var blitt *såpass* sent at barna var hentet hjem
 (97) vi er *skikkelig* gode mødre
 (98) Da Esther og Georg kom i tenårene, var det ganske så turbulent og *ordentlig* moro

Sapir mente at i denne gruppen kommer den talendes positive bedømmelse av situasjonen til overflaten, og en slik bedømmelse er grunnet i tilfredsheten ved at visse krav blir opprettholdt.

En ekstra pragmatisk nyanse til den nettopp omtalte betydningen tilføyer adverbene *nettopp* og *akkurat* som understreker at ordet som er brukt for å betegne en egenskap, er til 100% dekkende:

- (99) han merket at han var – ikke *nettopp* full, slett ikke full – men litt ustø

Inntil nå har vi snakket om slike grenser som defineres av omstendighetene som er av ytre karakter i forhold til ordets egentlige

betydning. Men det finns også midler som henviser til den inngrodde særegenheten som står i forbindelse med adjektivets indre karakter. Vi mener her slike egenskaper som bare kan tenkes som udelelige, som enten er eller ikke, og som bare er variable innenfor en meget avgrenset strekning. Slike egenskaper graderes ved hjelp av adverbene av "full grad": *helt, helt og holdent, fullt, fullt ut, fullendt, fullstendig, aldeles, absolutt, komplett, totalt og plent*:

(100) en rekke *helt* nye problemer

Særlig ofte brukes disse gradatorene med adjektiver som betegner egenskaper som karakteriserer en handling, det vil si med adjektiviserte partisipper:

(101) *fullstendig* åndsfraværende

De har alle sitt spesielle virkeområde som det ville være ubeleilig å drøfte her. Noen eksempler:

(102) en *absolut* forkastelig fremgangsmåte

(103) Prækenen *aldeles* enestående

(104) Det er *komplett* likegyldig

Betydningen av de omtalte midlene kommer ut på å vise nærheten av egenskapens grad til den ideelle normen, det vil si egenskapens fullkomne eller ufullkomne realisasjon.

Det som kjennetegner skalaer av denne type er at den negative delen av parametrisk skala alltid synes å ha grense (og det samme gjelder, selv i mindre utstrekning, karakteriserende adjektiver), mens det er ikke tilfelle med den positive delen:

(105) Er du *helt* dum eller forstår du ikke noe?

Egenskapens helhet kan også uttrykkes ved bruk av enkelte prefiksale elementer: det pronominale *all-*, som forresten i *alene* ikke igjenkjennes av nåtidens nordmenn; det lokative *gjennom-* som formidler den samme idé: *gjennombarhet, gjennomfrossen, gjennomkultivert, gjennomvarm, gjennomvåt*.

Et annet lokativt element som kan brukes i samme øyemed, er *ut-*: *utfattig, utgammel*. De sistnevnte prefiksene hører ikke til de hyppigste gradasjonsmidlene i norsk, og de er svært innskrenket i sin kombinasjonsevne. Denne slags elementer ble av Sapir kalt "forenende romkvantifikater".

Det fins også midler som demonstrerer det motsatte forhold, dvs. det at egenskapen ikke er fullt til stede. Slike midlene kaller man ofte for adverbene av "ufullstendig grad". Den mest universelle av dem er *nesten*.

Også de adjektiver som betegner såkalte "punkttegenskaper", har en tendens til å strekkes litt til sider: verdens kontinuitet overvinner menneskenes forsøk på å fremstille den som en samling diskrete enheter. Derfor blir det mulig å bruke sammensetninger som graderer betydningen av de egenskaper som ligger ved skalaens referansepunkt:

(106) Han er absolutt redelig, *absolutt nøytral*, absolutt vitenskapelig

Vi må huske at *nesten* har også en annen, pragmatisk, mening. Den gjør utsagn som inneholder performative adjektiver av typen *enig, tilbyelig* osv. mindre kategoriske.

Egenskapens normale grad som en uoppnåelig ytre grense kan markeres av ordene og vendingene *bortimot, henimot, så godt som, tilnærmelsesvis* og *nærmest*:

(107) Gatene var *så godt som* tomme

(108) Politiet regnet saken for *så godt som* oppklart

(109) Han var aldri *tilnærmelsesvis* full

En annen måte å formidle samme uoppnåelighet, er å sette nektelsen *ikke* foran adverbene av full grad: *ikke helt, ikke fullt*, men også *ikke riktig*.

(110) Vi har et *ikke helt* normalt familieliv

(111) Detaljenes utforming er *ikke fullt* så nøktern som i de tre østlandskirker

Enbart partiell tilstedeværelse av en egenskap kan demonstreres eksplisitt av gradatorer som er avledninger av substantivet *del*: *delvis, dels, til dels, til en viss grad*:

(112) en *delvis* pakket koffert

Affiksale elementer er mye sparsommere representert, like som i alle andre tilfelle. I denne gruppen har vi med bare én å gjøre: *under-*. Kombinasjonsevnen er lik den av intensifikatoren *ut-*: *underernært, underbegavet*. De opptrer ofte som en eufemistisk substitutt for andre ord som kan tenkes å være etisk uskikkelige i situasjonen.

En spesiell gruppe gradatorer refererer til egenskapets helhetlige indre struktur innenfor rammene betegnet av adjektivets semantikk. Adverbene *rent/reint, utelukkende, bare* informerer oss om at bare den egenskap som er betegnet av adjektivet, og ingen annen, karakteriserer ordet som adjektivet er attributt til:

(113) den *rent* økonomiske interesse

(114) ... den *rent* ornamentale, *utelukkende* estetisk virkende form

I dagligtalen kan adverbet *rent* miste denne nyansen og opptre som en kvantitativ gradator:

(115) Tusten var *reint* fælen

Adverbet *bare* har en komplisert semantisk struktur som det ennå ikke har lyktes å klarlegge. Svein Lie har skrevet en spesiell artikkel om dette, der han kommer til en konklusjon at *bare* alltid understreker at vi befinner oss ganske lavt i en eller annen skala (kvantitativ eller kvalitativ) (Lie 1979). Mye tyder imidlertid på at *bare* kan henviser til at objektet er i besittelse av utelukkende én egenskap, noe som er utilstrekkelig eller uønskelig i situasjonen: *Det blir bare verre*. Det er i hvert fall klart at ordet krever en spesiell undersøkelse.

Det fins spesielle midler som signaliserer at det navngitte egenskap kun utgjør et tillegg til objektets hovedkarakteristikk: *attpåtil, dessuten, endatil, videre, ovenikjøpet, ikke bare, men også, hva mer (verre) er, i tillegg, ikke nok med det*. Ofte er de preget av negative konnotasjoner. Det er ikke bare selve adjektivet de karakteriserer, men situasjonen som sådan, derfor er de ikke så tett knyttet til adjektivet i setningens syntaktiske oppbygning:

(116) det er for sent; *dessuten* er jeg trett

Syntaktiske særdrag av disse gradatorer utgjør en del av problematikken i boken (Heggelund 1981).

Egenskaper som bare er til stede i en ganske ubetydelig grad, markeres av gradatorene *knapt* og *så vidt*. Som oftest brukes de med adjektiver som er avledet av verber hvis semantikk er nettopp knyttet til den sanselige erkjennelse:

(117) Så godt at du kom, hvisket Ulrik, *knapt* hørbart

Tidligere i dag har vi allerede snakket om at suffigeringen er lite typisk for norsk. Også i denne gruppen har vi kunnet finne bare tre suffikser: *-aktig, -laten* og *-lig*. I Guttus ordbok forklares betydningen av *-laten* som betegnende overgang til den egenskap adjektivet står for:

(118) En liten *fetladen* mann

Omtrent på samme måten tolker man den opprinnelig tyske suffikset *-aktig*. Den siste av suffiksene, *-lig*, kunne kanskje tolkes som komparativ i pakt med dens opprinnelige betydning, men det ville nå være galt likevel, fordi den modifierer adjektivenes betydning på samme måte som de to første: *søtlig* betyr snarere *ikke fullt søt, med bismak av søtt*, men ikke *som ligner noe søtt*. De tre suffiksene er lite produktive.

Vi har nå fått oversikt også over de midler som graderer egenskaper innenfor en skala som er på en eller annen måte begrenset, enten i virkeligheten, eller i språklig presentasjon. Her finner vi altså en skjæring med kategorien limitativitet. Ndg. ytre grenser, har vi med to skalaer å gjøre. Hvis det er tale om den ideelle normen, er skalaen begrenset i begge endene og ser likt ut for både parametriske og karakteriserende adjektiver:

høyst stor/klok ----- høyst liten/dum.

Der normen er usual eller okkasional, sammenfaller den indre grensen med skalaens referansepunkt:

Min ikke stor nok stor nok = 0 altfor stor Maks

Maks altfor liten liten nok = 0 ikke liten nok Min.

For karakteriserende adjektiver foreslår vi følgende skala:

ikke klok nok -- 0 --- klok nok

altfor dum --- 0.

Den indre limitativitetens skala ser litt annerledes ut:

Min 0 Maks

nesten tom tom helt tom

Her er det den ideelle normen som egenskapen går mot.

Det som er felles for hele gruppen er fåtall av normmarkerende gradatorer. Som Arutiunova sier, når standarden er godkjent, ekspliseres den ikke. Det største utvalget har vi derimot blant helhetsrefererte gradatorer. Suffigeringen som er ellers lite brukt i norsk, anvendes noe hyppigere der delvis tilstedeværende egenskaper skal markeres, noe som kan vitne om denne undertypens perifære stilling i språket. (Nyere undersøkelser viser at er elementet perifært i én henseende, er det gjerne perifært i andre.)

Vi har allerede sagt at intensiteten ofte er representert i et og samme middels funksjon ved siden av andre kategorier. La oss se nøyere på språkets tradisjonelle sammenlignende strukturer, som kan være både syntaktiske, som inneholder ordet *som* og et substantiv som skal være en typisk bærer av den navngitte egenskap (*hvit som snø*), og morfemiske, dvs. komposita der det første ledd ofte er det samme substantiv som i den syntaktiske konstruksjonen (*snøhvit*). Normen av egenskapens grad

kan vi kalle ideell norm. Generelt kan man si at formelt er de sammenlignende, men i selve kjernen betegner de bare gradsforhold.

(119) Jeg var blind *som en muldvarp*

Enkelte mener at det er generasjoners erfaring som gjenspeiler seg i slike sammenligninger. Men vi tror ikke at det kan dreie seg om den virkelige erfaring; snarere er det slags mytologiserte erfaring. Hvis vi for eksempel sier *han er sta som et esel*, er det ikke vår reelle erfaring vi henter ideen fra – man treffer sjelden esler i Norden. Det skjer ofte av at samme substantiv (esel) kan tjene som ideell representant for forskjellige egenskaper i forskjellige språk, det er imidlertid tvilsomt at esler er svært så forskjellige forskjellige steder i verden.

Det kan tenkes at selve konstruksjonen oppfattes som intensifiserende. Det fins nemlig vendinger der egenskapens bærer ikke er eksplisitt: *som bare det*, f.eks.

Videre, motivasjonen kan være så godt semantisk som prosodisk, dvs. bygget på rytme, alliterasjon eller rim: *full som en alke, frisk som en fisk*.

Med andre ord, finner vi i disse sammenligninger kvasistereotyper, dvs. egenskaper som bare er servert av den talende som stereotyper. Slike stereotyper er kulturelt og nasjonalt spesifikke. Vi har laget en liste over norske komparative gradatorer som teller over 150. De fleste er zoomorfe, noe som er typisk for alle språk det fins opplysninger om. Der substantivet i sammenligningen betegner noe negativt, enten et vesen eller et sted, finner vi, foruten graderingen, uttrykk for den talendes emosjonelle tilstand (se "skremmende grad" ovenfor). Det er slike konstruksjoner som *som (bare) fan (faen)*, *som satan*, *som djevelen*, *som søren*, *som pokker*, *som helvete* eller *som i helvete*:

(120) Det var jo mørkt *som i helvete*

Det kan forklares med at jo høyere er egenskapens grad dess sterkere emosjoner man kjenner, og de er ikke nødvendigvis negative, som det siste eksempel viser:

(121) Nå at han er så rik er han blitt viktig *som bare faen*

(122) Hun er seiglivet *som djevelen*

Ndg. intensifiseringen av de negative egenskaper som kjennetegner menneskeadferd, tyr man ofte til folkelige vendinger som inneholder ord som betegner noe motbydelig: *som møkk* o.l. Ofte fins det et omfattende arsenal av disse, og mange av dem virker helt umotiverte: *full som et egg*, *som en dypp*, *som en fiol*, *kanonfull*, *plakatfull*, *purkefull*, *pærefull* (selv om historisk sett kan de godt være motiverte).

Morfemiske komparasjoner er derimot alltid motiverte, ellers tilhører de gruppen ren intensitet: *iskald, pilsnar, kritthvit, beksvart, kjempestor* ved siden av *kald som is, snar som en pil, hvitt som kritt, svart som bek, tung som bly, stor som en kjempe* med samme betydning.

Undersøkelsene viser likevel at konstruksjoner med *som* brukes hyppigere enn deres morfemiske motsvarigheter. Det fins en lang rekke overgangstilfeller, der den forsterkende komponent ikke helt er berøvet sin egentlige leksikalske betydning. I noen sammensetninger er den framtreddende, i andre er bare den intensifiserende komponent beholdt: *kjempesnill*, men også *kjempeliten*(!). Ofte har de paralleller ikke i fraseologiske konstruksjoner med *som*, men i preposisjonelle vendinger: *vett-skremt* av *skremt fra vettet*, *dryppvåt* av *så våt at det drypper*, *bindegale* av *så gal at vedkommende skulle bindes*, *stuptrøtt* av *så trøtt at en nærmest stuper*. De sistnevnte gradatorer har ikke noen større valens i norsk.

I mange gradatorer har den intensifiserende betydningen helt fortrengt den leksikalske, og de oppfattes som rene gradsadverber, noe som finner sitt uttrykk også i særskrivning av dem:

(123) *pære norsk*

(124) Jeg var så *bitteliten* – mot:

(125) Hun hadde en *bitte liten*, rund prikk på siden av halsen

Også blant komparative gradatorer finner vi kvasipartisipper med suffikset *-ende* dannet til samme stammer som anvendes i morfemiske gradatorer:

(126) – blir hun *sprøyte gal*

(127) *sprøytende gal*

Selve stammen er ofte substantivisk og ikke verbal (noe som forresten er typisk for kvasipartisipper i alle gruppene):

(128) Hva så med min lille *englesøte* seksåring?

(129) Dei var så *englande snilde*

Følgende utsagn fant jeg på en og samme bokside:

(130) denne rolige *iskalde* måten

(131) Ellinor var *isende* rolig

Kvasipartisipper har en utpreget rytmiserende evne, noe som gjør dem særlig uttrykksfulle.

Fraseologiske gradatorer er derimot så flittig brukt at mange av dem er forvandlet til klisjéer: *søt som et kyss, vakker som en gud*. Her har vi en regelmessighet av den art, at jo mer tradisjonell sammenligningen er, jo sterkere framtrer dens intensifiserende betydning; nye og ferske sam-

menligninger er derimot bare delvis intensifiserende og utfører som regel en malende funksjon i skjønnlitterære tekster:

- (132) Han lå med hodet *paddeflatt* på bordet (Dag Solstad)
 (133) det var i ungdommen det, – i den grønne ungdom, den *kålgrønne* ungdom (Gunnar Staalesen)
 (134) Så gikk jeg og la meg i en seng kald *som et isflak* og øde *som et skjær i Barentshavet der fiskerikvotene var redusert til et minimum i ti år framover.* (Gunnar Staalesen)

Også hele hypotaktiske komparative setninger kan brukes som gradatorer:

- (135) Stemmen var så lav, så lav *at Dumbo måtte bøye seg fram for å oppfatte de enkelte ordene*

Situasjonen som beskrives i hypotagmer definerer den okkasionale normen av det egenskap som beskrives i hovedsetningen:

- (136) forestillingen var så lang *at han ikke nådde bussen.*

En hypotetisk sammenligning innledes av en sammensatt konjunksjon *som om*. I egenskap av sammenligning brukes et bilde som alluderer med den usuale normen og assosieres med en viss grad av egenskapet betegnet av adjektivet i hovedsetningen:

- (137) Han ser så trist ut *som om han hadde dødsfall i familien*

En spesifikk gruppe av kvasisammenlignende konstruksjoner i norsk er beskrevet av Helge Lødrup (1986). Han behandler setninger av typen:

- (138) Per klarer nok jobben, så flink *som han er*
 (139) Per burde ikke klage, så stor bil *som han har*

Disse konstruksjonene komparerer ikke, de refererer til en meget høy grad som ligger nær den ideelle normen. Slike setningene har mye til felles med utropssetninger av typen *Så stor (som) du er blitt! Så fine tenner (som) du har fått!* De viser at det er en viss emosjon til stede, men nevner den ikke.

Pronomenet *så* kan tjene som gradator også i de kontekster der emosjonene ikke er så sterkt understreket:

- (140) Larsen skal alltid være så forståelsesfull
 (141) Hun var bare så nervøs, det var derfor hun var så oppfarende, så avvisende av og til – så kaldt avvisende.

Hvis det er den usuale norm som er referansepunktet, det vil si den grad av egenskapen som anses som vanlig for denne klasse objekter,

bruker man intensifikatorer av typen *særlig, særdeles, særskilt, spesielt, sjeldent og den foreldede sjelden, ualminnelig, uvanlig, usedvanlig, eksepsjonelt, enestående* og konstruksjonene i (*ganske*) *usedvanlig grad, i ganske særlig grad*:

(142) Mange diktere har et *særlig* fint øre for det

(143) Ens indre føles i *en særegen grad* rent, hvitt, frosset og fritt, som en stor islagt sjø

Samme betydningen kan formidles av prefikset/adverbet *ekstra/ekstra-*. Jfr.:

(144) han var i *ekstra* godt humør

(145) han var i *særlig* godt humør

Selve usuale normen kan markeres med adverbene *alminnelig, vanlig, jevnt, normalt* o.l:

(146) -Var forholdet mellom Dem og Deres ektefelle godt?

-Det var godt. *Alminnelig* godt. Ikke det store suset, om De forstår hva jeg mener.

Mer vekt på pragmatikken finner vi i de gradatorer som intensifiserer ved å informere oss om at egenskapen er veldig markant som sådan, at den er uttrykket i sin mest spesifikke form: *utpreget, uttalt, typisk, merkelig, iøynefallende, nevneverdig*:

(147) en spinkel, *utpreget* nervøs håndskrift

(148) Hammer var plutselig blitt *merkelig* tam og føyelig

(149) kvaliteten på brillene er *ikke nevneverdig* forskjellig mellom kjedens produkter og merkevarene

Et særskilt tilfelle er bruken av absolutiv komparativ og superlativ. Den fortjener en spesiell behandling.

Vi har i det siste avsnittet sett på en rekke midler som tydelig heller til kategorien komparativitet, som sammen med intensiviteten kommer under samme grupperinger attributive kategorier; ikke rart at man ofte blander dem sammen. Forskjellen er imidlertid den, at selv om begge forutser sammenligning, så er det sammenligning med norm/standard i tilfellet intensivitet, mens i tilfellet komparativitet har vi sammenligning med en annen objekt. Formelt er det samme konstruksjoner vi finner innenfor begge kategoriene, men for intensiviteten er det særlig aktuelt med angivelse av likheter. For denne gruppe passer en skala der referansepunktet består av den usuale normen, og maksimumet – av den ideelle normen representert av en kvasistereotypi:

0 = den usuale normen = hvit – snøhvit = Maks = = den ideelle normen

0 = den usuale normen = svart – svart som bek = Maks = = den ideelle normen

Vi har nå sett av intensiteten kan uttrykkes ved hjelp av sterkt varierende grammatiske midler; da er det rimelig å tolke den innenfor rammene av en grammatikk der undersøkelsen foregår i retningen fra mening til midlene og ikke omvendt.

Ved å sammenligne betydningsnyansene som kommer til syne i forskjellige gradatorer, kom vi til en konklusjon at man kan skjelne mellom tre hovedtyper av intensiteten som står for ulike semantiske forhold: ren intensitet, som i sin tur deles videre i kvalitativ og kvantitativ og en blandet gruppe; limitativ intensitet og, endelig, komparativ intensitet. Samtidig kan man snakke om tre hovedtyper skalaer som karakteriserer begrepskategorien gradualitet som ligger til grunn for språkkategorien intensitet. Intensitetfeltets konfigurasjon bestemmes videre av dets skjæringer med kategoriene komparativitet og limitativitet. Det ville være interessant å anvende skjemaet til analyse av intensiteten som den kommer til uttrykk i andre ordklasser som kan ha kvalitativ betydning, dvs. verber og substantiver.

REFERANSER

- J. Allwood, L.-G. Andersson, *Semantik*, Göteborg: Acta Universitatis Gothoburgensis. 1984.
- Ju.D. Apresjan, *Leksicheskaja semantika*, Moskva: Nauka. 1974.
- N.D. Arutiunova, *Predlozjenije i jego smysl*, Moskva: Nauka. 1976.
- K. Berka. *Izmerenija, Ponjatija, teorii, problemy*, Moskva: 1987.
- D. Bolinger, *Degree Words*, The Hague-Paris: Mouton. 1978.
- A.V. Bondarko, *Funkcionalnaja grammatika*, Leningrad: Nauka. 1984.
- D. Giering, *English Grammar*, Leipzig: 1977.
- T. Guttu, *Store norske ordbok*, Oslo: Kunnskapsforlaget. 1991.
- T. Hustad, *Stor norsk-tysk ordbok*, Oslo: 1991.
- A. Ivin, *Osnovanija logiki ocenok*, Moskva: 1970.
- O. Jespersen, *A modern English grammar on historical principles*, Copenhagen: E. Munksgaard 1949
- M. N. Kozjina, *O sootnosjenii nekotoryh stilisticheskikh ponjatij s funkcionalno-semanticheskimi kategorijami*, Perm: 1983.
- S. Lie, "Bare" er ikke bare bare – og ikke "også" heller, *Nordskrift*, 1979, nr. 25.
- H. Lødrup, *Noen sammenligningssetninger som ikke sammenligner*, *Nordskrift*, 1986, nr. 51
- H. Lødrup, *Norske hypotagmer*, Oslo: Novus. 1989

- Ch. Osgood et al., *Cross-cultural universals of affective meaning*. Urbana etc.: Univ. of Illinois press cop. 1975.
- Edw. Sapir., *Graduality*, 1944.
- E.I. Sheigal, *Gradacija v leksicheskoj semantike*, Kujbyshev. 1991.
- Grz. Skommer, Morphological intensifiers of meaning in Norwegian, *Norsk Lingvistisk Tidsskrift*, 1992, hefte 2.
- I.N. Turanskij, *Semanticheskaja kategorija intensivnosti v anglijskom jazyke*, Moskva: Vyssjaja shkola. 1991.
- A. Wierzbicka, *Cross-cultural pragmatics*, Berlin, New York: Mouton de Gruyer. 1991.
- Se også: A. Livanova, *Kategorija intensivnosti i graduirovanije znachenija prilagatelnyh v sovremennom norvezjskom jazyke*, Lisensiatavhandling. St. Petersburg, 1995. 203 sider.